İnsanlık Tarihi Dinler Çevresinde Mi Döner?

Murat Özgen Ayfer
(1993)

Dünyaca ünlü Sosyolog Emile Durkheim'a göre din, bir kutsal kavrama bağlı inançlar ve tapınma yöntemlerinden oluşan bir ortak sistemdir. Bu inançlar ve tapınma yöntemleri, bunları benimseyenleri bir tek ve aynı tinsel toplulukta birleştirir.

Durkheim'ın görüşü uyarınca, burada "kutsal kavram" denilen olgunun kökeni sosyaldir; kutsal kavram duygusunun oluşumuna yön verir. Dolayısıyla, dinin temeli olan Tanrı inancı bireysel fakat din toplumsal bir oluşumdur.

En ilkelinden en gelişmiş sayılana kadar her din, özgür düşüncenin ve inanç toleransının yeşeremediği dönemlerde, bireylerle toplumun karşılıklı ilişkilerini düzenlemiştir. Toplumsal sorunları çözümleyen, insanın yaşamını düzenleyen, doğanın bunların üzerindeki etkisini ayarlayan bir tasarım ve inançlar toplamı olmuştur.

İnsan genellikle yaşamında ve doğada İkicilik (Düalizm) oluşumunu benimseyen bir eğilim güder. Bu eğilimin bir öğesi insanın kendisi, diğeri ise insanın kendiliğinin dışındaki, onu kuşatan olay ve olgular evrenidir.

Dinler genellikle bir “yaratan” bir de “yaratılan” olgusunu kabul eder. Ayrıca dinler, insanın edim ve eylemlerini “iyi ve kötü”, “helâl ve haram”, “sevap ve günah” gibi birbirine karşıt değerlerle ölçer.

Böylece dinler, insanın ikiciliğe olan eğilimini hem derinleştirir hem de güçlendirir.

Bu ikicilik çerçevesi içinde dinin bir gereği olan tapınma, aslında dinin kendinden gelme değil insanın bir gereksinmesidir. İnsan, kendi yaşamının da bağlı olduğu evrenin engin gerçeğini her zaman tanımaya çalışmıştır. Tapınma gereksinimi de doğa ile karşı karşıya gelen insanın, doğayı kendisine karşıt sayışından doğan bir doygunluk özleminin sonucudur.

İnsan doğayı anlamak, onun kendisini etkilediği gibi kendisi de onu etkilemek istemiştir. Yaşamını güçleştiren tehlikelerden korunabilmek için doğanın bilgisine sahip olmak gerektiğini kavramıştır. Bu korunma eğilimi, insanın “ölüm” gerçeğine karşı bir direniş içine girmesidir.

Aslında insanın en çok çekindiği olay özdeksel bir ölüm değildir; yok oluştur.

İnsan kendisini diğer tüm canlı ve cansız varlıklar arasında bir “üstün yaratık” olarak nitelendirir. Bunun için de yok oluş düşünüsünü aşağılayıcı bulur ve reddeder.

Doğanın bilgisini ararken insana yol gösteren bilim, ölüm gerçeği karşısında güçsüzdür; buna ne bir çare ne de doyurucu bir açıklama getirebilmektedir.

Buna karşılık dinlerin büyük çoğunluğu varlığın tümünün ya da bir bölümünün ölümden sonra da yaşayacağını ileri sürmektedir. Böylelikle insanın korku ve kaygılarını gidermektedirler.

Dolayısıyla insan bilimi bir yana bırakıp dine sarılır.

Diğer hayvanlardan farklı olarak insanın kendine özgü bu ilkel eğilimi daha vardır: Yalnızca öğrenmiş olmak için öğrenme tutkusu yani merak...

Gerçi bazı hayvanlarda da merak duygusu vardır ama bu insandan pek farklı olarak yaşamın bir gerekliliğidir.

İnsan ise, yaşamı için gerekli olmayan şeyleri de öğrenmek eğilimindedir.

Bilim buna çözüm getirmektedir ama çok uzun zaman almaktadır.

Din ise insanın bu ilkel eğilimine hem kısa hem kolay yoldan bir doygunluk aşaması sağlayabilmektedir. İnsana evreni tanıdığını, onu olabildiğince en engin gerçeğinde anladığını, bundan ötesine ulaşma olanağının bulunmadığını, hiçbir zaman da bulunamayacağını söylemektedir.

Dolayısıyla insan, evrenin tüm gerçeğini dinin içeriğinde arar ve orada bulacağına inanır.

Bu aşamadan sonra insan doğaya, onun yaratıcısına, bu sonsuz güç, ahenk ve enerjiye sevgiyle bağlanır. Bu sevgi ve bağlılık, korunma içgüdüsü ve merak ile birleşip topluma yaygın bir biçime geldiğinde, din oluşur.

Kimileriyse sevgiyle pekişen bağlılığı sonlu olduğu bilinen varlıkların üzerinden aşırtarak sonsuz varlıkla birleştirmeye yönelir.

Bu yönelim, dinin diğer iki öğesinin önemini azaltır ve Mistisizm oluşur. Fakat Mistisizm, dine oranla bir yaygınlık, bir egemenlik edinememiştir.

☯ ☯ ☯

Tarih boyunca toplumlar belirgin olarak iki sınıfa ayrılmıştır: Yönetenler ve yönetilenler.

Yönetici sınıf, yönetilen kitle üzerinde otorite kurmak ve bu otoriteye sürdürmek için çeşitli kaynaklardan güç almıştır.

Bu kaynaklardan en önemlisi genellikle din olmuştur.

Devleti dinle yönetmeyi öngörenler de dinsel kurumları, dogmaları ve tapınışları sürekli olarak dünya işlerini düzenleme ve halkı boyun eğmeye yöneltme amacıyla kullanmışlardır.

Böylece din, Toplumsal boyutta bir kutsal inanç konusu olmaktan çıkarak bir politik egemenlik aracı olmaya dönüşmüştür. Bu sistem içinde din adamlarına (rahipler sınıfına) olağanüstü yetkiler ve ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu da aynı egemenlik tutkusunun bir yöntemidir.

Din adamları ve rahipler, kendi yetki ve ayrıcalıklarını kendileri genişleterek, *"Tanrı istediği için"* var olduklarını, onun namına çalıştıklarını ileri sürmüşlerdir. İnsanları "inananlar" ve "inanmayanlar" diye ikiye bölmüş, bu iki topluluğa eşit haklar tanımamışlardır.

Adalet, sadece inananlar için geçerli sayılmıştır.

İnançların bu yolda kullanılması, insanları, din adamlarının amaçladıklarını ileri sürdükleri barış ve mutluluğa ulaştırmak şöyle dursun, her türlü trajik olaya sürüklemiştir.

Tanrı'yı kendi mevki güçlerinin ve çıkar tutkularının bir aracı yapmış olan din adamları, buna karşın kendilerini adaletten ayrılmayan, en yüksek erdemlere sahip, her türlü tutum ve davranışlarında haklı bir doğruluğu tekellerinde tutan örnek kişiler olarak tanıtmışlardır.

Uzakdoğu ülkelerinde ise durum biraz farklıdır: Burada doğa güçleri kişileştirilerek kutsal sayılmış ama Tanrı inancından ayrı tutulmuştur. İnsanların günlük ve toplumsal yaşamları inançlarından soyutlanmış, buna karşılık uygulamaya dönük töresel ve tüzel kurallar konmuştur. Sonuç hemen hemen aynıdır; çünkü bu töresel ve tüzel kurallar dinin temelini oluşturmuştur. Tek fark, Tanrı kavramının soyutlanmış olmasındadır.

☯ ☯ ☯

Dinlerin birçoğunda başka inançları hor gören, toleranstan olasıya yoksun bir saldırganlık ve bağnazlık oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, dinlerin kendi özlerini bile yıkıp dağıtma eğilimi gösterir.

Genellikle dinlerin birbirleriyle bağdaşamayışlarının en başta gelen nedeni, her birinin mutlak gerçek kavramına tek başına sahip çıkma olgusudur.

Bu iddia, her dinin kendi inançlıları arasında bir üstünlük kompleksi yaratır. Bu kompleks, pasif kaldığı sürece zararsızdır. Fakat bu üstünlüğün başka inançları olanlara da kabul ettirilmesi girişimi, toplu inanç saldırılarının başlangıcıdır.

Bazı dinler, kendilikleri bakımından belirli bir topluma bağlıdır yani evrensel değil, ulusal ya da zümreseldir. Kendi başlarına kaldıkları sürece zararsızdırlar. Ancak bu dinler de uluslar ve kavimler arasında başka nedenlerden doğmuş birtakım anlaşmazlıklara araç edilmiştir.

Din adamları *"Tanrı böyle istiyor."* diyerek, diğer ulusun ya da kavmin insanlarının öldürülmesini, onlara acı çektirilmesini haklı göstermeye çalışmışlardır.

Her ulusal ya da zümresel din, bir "sürü gururu" ve bir "toplum kendini beğenmişliği" de yaratır.

Bu duygu da diğer insanlarla savaşa, varlığın yok edilmesine yol açar. Bu eylem *"din uğruna"* yapılmaktadır. Oysa hiçbir din, özünde, insan öldürmeyi, zulmetmeyi öngörmez. Fakat dinin başkalarına zorla kabul ettirilmesi girişimi böyle bir sonuca varır.

20. yüzyılın Fransız düşünürlerinden Henri-Louis Bergson, bu oluşumu şöyle değerlendiriyor: *«Savaş halindeki uluslar Tanrı'nın kendilerinden yana olduğunu ileri sürmektedir. Böylece sözü edilen bu tanrı, putperestliğin ulusal tanrısı durumuna dönüştürülmüş olmaktadır. Oysa onların değindiklerini sandıkları Tanrı, bütün insanlar için ortak olmalıdır. Tanrı adına savaştıklarını ileri sürenler bu gerçeği gördükleri anda böyle bir savaşın hemen ortadan kalkması gerekir.»*

Bu konuya bir örnek verelim.

"İsrail" sözcüğü, *"savaşan tanrı"* ya da *"Tanrı'ya karşı güçlü"* anlamına gelmektedir. "İbranî" sözcüğü *"öte yanın insanları"* anlamına gelen "hibrî" kökeninden türetilmiştir. İsrailoğullarının ulusal savaşları "Yehova Savaşları" olarak anılır.

Böylelikle ulusun düşmanları, ulusun tanrısının düşmanları sayılmıştır. İsrailli savaşçılar, Yehova'nın yardımcılarıdır. Ulusal tanrı, kendinden olanları, ne yaparlarsa yapsınlar kendinden olmayanlara karşı terk etmez. İsrailli, öteki ulusal tanrılara karşı çok daha güçlü olan kendi tanrısının, onu yabancı ülkelerde de koruduğu ve gözettiği inancındadır.

Burada bir özelliğe dikkat etmek gerekir. İsrailli için tek olan ve diğer sıfatları arasında öncelikle Yehova olarak anılan (ancak bu inanç uyarınca bu adı dile getirilmeyen ve gerektiği zaman Adonai denilen) tanrı, evrendeki *"Tek Tanrı"* olarak nitelendirilmemektedir. Başka ulusların tek ya da çok tanrıları, İsraillilerin dışında onlarındır. İsraillilerin savaşları, tanrıların savaşlarıdır; kazanan ya da yenilen de tanrılar olacaktır.

Dünyanın her bir yanına dağılmış olan Yahudiler, bu nedenden kaynaklanan tutumlarıyla her yerde ve her zaman hor görülmüş, baskı altında tutulmuş, zulme uğratılmışlardır.

Örneğin Hıristiyanlar, Yahudileri *"İsa'yı çarmıha gererek Tanrı'yı öldürmek"* ile suçlamıştır.

Günümüze kadar süregelen Yahudi karşıtlığını bir yandan ekonomik nedenler, diğer yandan ırkçı ön yargılar, bir başka yandan jeopolitik sorunlar oluşturur gibi görünmekteyse de hepsinin temelinde yan tutan bir dinsel bağnazlık yatar.

Dinlerin asıl amacı yalnızca tanrısal birliğe iman ve ona tapınmayı sağlamak değildir. Dinler insanlara Tanrı ve ahiret korkusu yerine **Tanrı ve insan sevgisi** veremedikleri sürece kendi inançlılarının başkalarına saldırmak için birer silâh olmaktan kurtaramaz.

Dinler, insanlar arasında doğal ve evrensel bir eşitlik bilincini yayamadıkları sürece, kendi inançlılarına vaat ettikleri mutluluğu da yıkar ve insanların birbirleriyle boğuşmalarının temel kaynağı olurlar.

İnsanlık tarihi boyunca dünya sahnesinde oynanan oyun budur.

☯ ☯ ☯

Din yalnızca uluslar ve kavimler arasında değil bireyin kendi benliğinde de savaşımlar yaratmıştır. İnsanı büyük yoksulluk ve düşkünlükler içinde mutlu, bolluk ve zenginlikleri içinde mutsuz kılmıştır.

Dinin bu gücü, inançların bilgiden daha güçlü, daha etkileyici olmasındandır.

Dinlerin insanlık tarihini hep olumsuz yönde etkilediğini söylemek de doğru olmaz.

Çeşitli toplumlarda, örneğin Eski Mısır ve Mezopotamya'da din, bilimsel araştırma ve gelişmelere âdeta önder olmuştur.

Günümüzden birkaç bin yıl önce Asya'nın batısında yerleşmiş olan toplumlardaki düşünce ve tasarımlar hep dinsel bir plan üzerine kurulmuştur. Bir süre sonra bu tasarımlar genişleyerek mitolojik aşamalardan geçip, evrenin oluşumuna ve doğanın işleyişine ilişkin birtakım açıklamalar yapmaya doğru yürümüştür.

Ancak temelini oluşturduğu bilimin gelişmesine karşılık olduğu yerde sayan din, bilime sahip çıkınca kendini ortaya noksansız bir gerçek olarak koymuştur. Yalnızca Tanrı üzerine değil, evren üzerine, doğa üzerine, insanlık üzerine erişilebilecek tüm gerçeklerin dinin içeriğinde bulunduğu ileri sürülmüştür. Daha sonra insan, kendisine gerçek diye gösterileni olduğu gibi kabul etmeye zorlanmıştır.

Böylece din bilimden ayrılıp uzaklaşmış, ikisi arasında tüm bağlantıyı koparan bir uçurum oluşmuştur.

Ne var ki, din adamlarının hükümdarlık boyutuna varan otoritelerine karşın, zorla inandırma yolu çoğu kez beklenildiği kadar etkili ve başarılı değildir. Bunun üzerine dinin gerçeklerine ters düşen görüş ve düşünceleri değiştirmek üzere kaba güç kullanmak gereği duyulmuştur.

Dinin kendi gerçeği ile çelişkili bir başka gerçeğin varlığına toleransı yoktur. Dolayısıyla bireyin de bu gerçeğin karşısında yanlışı seçme, yanlış yapma özgürlüğü yoktur; olmamalıdır.

Dolayısıyla zihinlere egemen olmak, insanları düşünmekten alıkoymak isteyen din otoriteleri, elde edebilecekleri her türlü gücü kendilerinden yana kullanmak üzere toplumların yönetimini ve geleceklerini ellerinde tutanlara yanaşmışlardır.

Bu yanaşma, din adamları ile monarşik yöneticiler ve yandaşlarını bir çıkar birliğinde buluşturmuştur.

Dinin güçlüden yana çıkışı, adaletin gereği hatta kendisi gibi gösterilmiştir. Din, kavramsal yüce anlam ve amacını yitirmiş, insanın mevki tutkularının, ekonomik savaşımın bir oyuncağı durumuna düşmüştür.

Bu gerçek ise her zaman ve her ortamda insanlığın çoğunluğunu oluşturan ve bilgisizliklere tutsak edilmiş olan halklardan başarıyla saklanmıştır. Kamuoyunun gözünde din, her şeyin üstünde olan yapay saygınlığını sürdürmüştür.

Bütün bu oluşumlar, çağımıza oranla en ilkel dönemlerden en uygar dönemlere kadar, en ilkel dinden en gelişkin sayılanlarına kadar aynı ya da benzer özelliği korumuştur.

Eski çağların ilkel dinlerinde insan, bireyler arasında eşitlik ve gerçek mutluluğun bu dünyada sağlanamayacağına inandırılmıştır. Daha sonraki gelişmiş dinler de benzer görüşü, insanları ölümden sonraki yaşamın mutluluğuna ulaşmak umuduna kaptırarak savunmuştur.

Günümüzden yaklaşık üç bin yıl öncesine kadar dinler hep çoktanrıcıdır. Eski Mısır'da ve sonra İsrailoğullarında bile öyledir. Tanrılar, insanların her gün karşı karşıya oldukları doğal güç ve gereksinmeleri temsil eder.

Fakat insan doğada "üstün yaratık" olduğundan, tanrılar da insan niteliğindedir.

Dolayısıyla bu tanrıların kendi aralarındaki ilişkileri de insanların duygu, tutku ve düşüncelerinin paralelinde biraz abartılmış olarak düzenlenir.

İlkel toplumlarda, Toprak Ana başta olmak üzere dişi tanrı öncelikli iken, toplum içinde erkeğin kadına oranla daha üstün sayılmasına başlanınca, güneş ve yıldızların temsil ettiği erkek tanrılar öne geçmiştir. Fakat evrenin oluşumuna ilişkin açıklamalardaki ilerleme, gene de bütün bu tanrıları "Tek Tanrı" düşünüsünde birleştirmeye yol açmıştır. Birbirlerinden ayrılmış olan din ile bilim, bu noktada son bir kez birleşmiş sayılabilir. Belki de ilkel çağlardan yakın çağımıza gelinceye kadar dinin bilime değil de bilimin dine yön vermiş olduğu tek zaman dilimi budur.

Çoktanrıcılıktan tektanrıcılığa geçiş, çoğu kez, ikinci-üçüncü derecede önemli sayılan tanrıların yerini "Mutlak Güç" kavramının hizmetçiliğini yapanların alışı biçiminde gerçekleşmiştir. Nitekim birçok tek tanrıcı dinde peygamber hatta din adamlarına tanrısal nitelikler verilmesi, bu geçişin henüz etkisini yitirmemiş izleridir.

Tektanrıcılığın başlangıcında, inanç toleransının çok güzel bir örneği görülmüştür.

Öyle ki, çoktanrıcılığın bir biçimi olan "tek tanrıya tapınma" ve diğerlerine saygı gösterme ilkesini benimseyen toplumlar, başka toplumların kendi öz tanrıları olduğunu ve kendilerininkinden bir başkasına tapınma özgürlüklerinin bulunduğunu kabul etmişlerdir.

Fakat ardından her toplum yavaş yavaş kendi tanrısının bütün insanlığın tanrısı olduğunu düşünmeye, bu düşünüsünü savunmaya, hele de başka inançları olanlara zorla kabul ettirmeye girişince, durum değişmiş, toleransın yerini çatışma almaya başlamıştır.

Öte yandan "doğaya egemen Tek Tanrı" düşüncesi üzerinde din ile uyum içinde olan bilim, olumlu yönde gelişerek gemi azıya alıp dinden ayrılmaya başlayınca, din kendi güç ve geçerliğini koruyabilmek için bilimin ilerlemesine karşı çıkmaya başlamıştır.

Uzakdoğuda ve Eski Yunan uygarlıklarında din bir "din adamları sınıfı"nın elinde olmadığı için, bu toplumlarda din ile bilim arasında büyük çekişmeler olmamıştır. Fakat din bağnazlığı, dinsel toleransın en yaygın olduğu toplumların örneği olarak gösterilebilecek Eski Yunan'da bile, yeşeren bir ağacı kurutucu özelliğini göstermiştir.

Abderalı Protogoras, düşüncelerini daha cesaretle anlatabilmek için tanrılara ilişkin bir yapıt kaleme alır. Zamanın yerel geleneği uyarınca da bu çalışmasını dostu Euripidies'in evinde düzenlenen bir toplantıda okur.

Bu toplantıyı izleyen bir politikacı, Protogoras'a karşı dinsizlik davası açar; tıpkı Sokrates'e karşı açılan dava gibi…

Davanın amacı, toplum düzenini bozmaya kalkışan bu yapıtı ve yazarını suçlu bulmaktır. Nitekim davanın sonunda Protogoras suçlu bulunur ve kitabının yakılmasına karar verilir.

Protogoras kaçar; yolda geçirdiği bir kaza sonucunda ölür.

Kitap yakılır ama her nasılsa önsözün bir sayfası kurtulur. Bu sayfada Protogoras şöyle demektedir:

«Tanrılara ilişkin olmak üzere onların ne var olduklarını, ne var olmadıklarını ne de şekillerini belirtmeye gücüm yeter. Bunu bilmeyi birçok şey engelliyor; özellikle karşımızdaki bu sorunun karanlığı ve insan ömrünün kısalığı...»

Protogoras'ın öyküsü, tarihte görülmüş bu gibi olayların ne ilkidir ne de sonuncusu…

Dinsel kurumların organize olmadığı bir ülkede bile din, akıl yolunu benimsediği için dogmalarıyla çelişkiye düşüp bir evrimsel düşünceyi boğuvermiştir.

Aynı toplumda, atomun babası sayılan Demokritos, "ruh" kavramına bir açıklık getirmeye çalışmış ve ortaya şöyle bir hipotez atmıştır: *«Atomlardan meydana gelmiş olan bir ruh, insanın bedenini mekanik bir şekilde hareket ettirir.»*

Demokritos'un açıklaması yanlıştır. Çağımızın bilimcileri "ruh" olgusunu kuantum fiziği ile dalgalar ve manyetik alanlar mekaniğini kullanarak açıklamaya çalışıyor. Fakat Demokritos'un hipotezine karşı çıkan Aritoteles'in tutumu çok daha yanlıştır. *«Demokritos'un hareketi açıklaması, güya hareketli bir Venüs heykelinin içine Daedalus cıva dolduracak olursa, heykelin hareket etmesini sağlamasına benzer.»* der.

Böylelikle Aristoteles, kendi mantığının ön yargıları bakımından kendisine ters geldiği için dinsel inançlarla da çelişkili olan bu hipotezin baştan reddedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Aristoteles'in kesinci ve değişmezci felsefesi, sonraki yüzyıllarda Avrupa insanını din boyunduruğu altına alacak olanların temel dayanaklarından biri olarak kullanılmıştır.

☯ ☯ ☯

Buraya kadar dinin ve dinler tarihinde insanlığın yaşam ve evrimini, dolayısıyla dinin insanlık tarihini neden etkilediği üzerinde pek özet olarak ve küçük spotlarla durmuş olduk.

Buna göre insanlık tarihi dinler çevresinde dönmüştür. Ancak görüyoruz ki burada söz konusu olan dinler, öz niteliğini yitirmiş, başkalaşmış, insan tutkularının güdümünde biçimlenmiş olanlardır.

Peki, dinler tarihi insanlık tarihini nasıl etkilemiştir?... Nasıl olmuş da insanlık tarihi dinlerin çevresinde dönmüştür?

Bu sorunun yanıtını bir örnekle vermek gerekirse, Hıristiyanlığın oluşumundan söz edebiliriz.

Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki toplumların çoğu, hem merkezî devletin hem de kendi içlerinde birbirlerinin baskısı altında eziliyordu.

Bunların arasında yer alan İsrailliler, kendi kurtuluş ve esenliklerini sağlamak için bencil duygulara, çıkarcı tutkulara saplanmıştı. Bu durum onları Musa'nın getirdiği dinin töresel dogmalarına uymaktan uzaklaştırmıştı. Din görevlileri, kendi güç ve yetkilerini koruyabilmek için bağnazlığın her türünü uygulamaktan kaçınmıyordu. Gerek İsraillileri gerekse onlarla birlikte ya da onların yanında yaşayan kavimleri alabildiğine bir ahlâksızlık anarşisi sarmıştı.

İsa, işte böyle bir toplumsal bunalım ortamında dünyaya gelmişti. Halkı, zenginlik, hırs ve töre dışı bir yaşam tutkusundan kurtarmak istiyordu. Bunun için, sefil bir yaşam sürmekte olan kitlelere yöneldi; onlara bu yoksul yaşamlarını hoş göstermeye çalıştı.

Aslında İsa'nın savunduğu töresel ilkeler Tevrat'ta ve onu izleyen Talmut'ta da vardı. Fakat bunlar ya unutulmuş ya da umursanmaz olmuştu. İsa kendisini bir bakıma Tanrı'nın oğlu olarak göstermiş, sözlerinin babasından aldığı buyruk ve bildiriler olduğunu savunmuştu. Ancak halk üzerinde zorlayıcı bir güç olmaya çalışmamıştı; yalnızca öğüt vermekle yetinmişti.

Oluşturduğu inanç sisteminde İsa, ne doğa ne de insan ile uğraşmayı öneriyordu. İnancı bilimden, devletten, sosyal yaşamdan soyutlamaya, bunların üzerine çıkarmaya çalışıyordu. İnsanlara şöyle sesleniyordu: ***«Çok şeyleri merak ediyor ve düşünüyorsunuz. Oysa düşünülmesi gereken yalnızca Tanrı'dır. Önce Tanrı'nın saltanatını arayın. Başka şeyler size fazlasıyla verilecek.»***

Fakat İsa'nın önerdiği inanç sistemi böyle sınırlı bir alanda kalmadı; bırakılmadı. Ondan sonra bir dine dönüştürüldü. Buna da Hıristiyanlık dendi. Oysa İsa'nın yeni bir din oluşturma gibi bir niyeti de yoktu bir girişimi de…

Hıristiyanlık, geniş halk kitlelerince benimsenmeye başlayınca, İsa'nın tasarlayıp önerdiği "Tanrı'nın saltanatı"nın yerine doğrudan bu dinin yani "Hıristiyanlığın saltanatı"nın kurulmasına girişildi.

Eğer havarilerin en ünlüsü sayılan Pavlus (St. Paul) Hıristiyanlığı evrensel bir din olarak empoze edip yorumlamasaydı, İsa'nın saf, iyilikçi, alçak gönüllü ve insancı öğütlemelerinden oluşan bu inanç sistemi, Musevî dininin bir tarikatı olmaktan öteye gidemeyebilirdi.

Hıristiyanlığın tüm dünyaya yaygın ve etkin bir din olabilmesi için, dünyadaki tüm varlıkların dışında, mutlak gücü ve egemenliği olan bir Tanrı'nın varlığı her şeyin üstünde tutuldu.

Hıristiyanlıktaki bu Tanrı inancı, evrendeki tüm varlıkların yoktan var edilmiş oldukları ilkesini de getirdi. Böylelikle Tanrı, evrenin dışında, evreni yaratan, yasalarını kuran, yöneten, her zaman ve her yerde gözü ve kulağı olan bir "Yüce Varlık" olarak tanımlandı.

Hıristiyanlık, başlangıçta kendini kabul ettirebilmek için hayli zorluk çekti ama bunu aşıp yaygınlaşmaya başladığı yıllardan hemen sonra her türlü politik gücü tekeline almaya girişti.

Önce Paganizm ve çok tehlikeli görülen Mitraizm ile savaşıldı; sonra Hıristiyanlığa karşı çıkan tüm kişi ve örgütler sistematik bir şekilde, acımasızca ezildi.

Özgür düşünce yasaklandı. Bilim ateşinin bilgi kıvılcımları ateşlenemeden söndürüldü ve küllenmeye bırakıldı. O kadarla bile kalınmadı; üstü toprakla örtüldü.

Bu arada Hıristiyan din adamları, kendi dayanakları olan Kutsal Kitap'ın hiçbir töresel ilkesini benimsemedi. Adı Hıristiyanlık olan bu kör inanç sistemi artık İsa'nın önerdiği inanç tarzı değildi.

Buna karşın İsa , Hıristiyanlığın kaçınılmaz teslis ilkesi çerçevesinde *"Tanrı'nın Bakire Meryem'den doğma oğlu dolayısıyla Tanrı"* olarak gösteriliyordu, o ayrı…

Bu din, tüm dünyayı bütün kurum ve gelenekleriyle fethetmeyi amaçlayınca, akıl, bilim ve felsefe ile de bağdaşması gerekli görüldü. Bunun için din, yüzyıllarca önceki çağlarda olduğu gibi hem bilimin hem aklın temelini oluşturmalı, felsefe de buna göre kurulmalıydı.

Önce Hıristiyan dininin Antik Yunan felsefesiyle bağdaştırılmasına girişildi ama bu yaklaşım kilise babaları ile bilim adamları ve düşünürler arasında bitmez ve sonuç vermez bir tartışma yarattı. Kilise neredeyse bilim ve felsefe karşısında yenik düşmek üzereydi.

Bunun üzerine Aristoteles felsefesine ödün verildi ve bir dinginlik sağlandı. Daha sonra ise bu felsefe dogmalaştırıldı ve bir bataklığa dönüştürüldü.

Öte yandan bu dinin inançlıları, gerek bu dünyada gerekse ahretteki esenlikleri bakımından korku ve kaygıya kapılmıştı. Onları ilgilendiren şeyler, dinin ortaya attığı günah, kurtuluş, af gibi konular yani cennet ve cehennem düşünüleriydi.

Din adamları için bundan daha elverişli bir ortam bulunamazdı. Akıl ve bilimi ezmek yerine, bir yandan onlarla uyuşma içindeymiş gibi görünerek diğer yandan da bilgisiz insan kitlelerini içinde bulundukları bilgisizlik ortamına sonsuzcasına tutsak etmek, onları birtakım bâtıl saplantılara bağlayarak tüm bilgi kaynaklarını kendi tekellerinde tutmak, karanlık amaçlarının başarı anahtarıydı.

İnsanların korku kaynaklı bağlılıklarını pekiştirecek inançlardan biri "Tanrı'nın saltanatının yeryüzüne ineceği kıyamet gününün yakınlığı" idi. Böylelikle insanın bilinçaltından gelme bencil tutkuları kendi aleyhinde kullanıldı. "Kıyamet günü" bir türlü gelmeyince, onan yarın değilse de pek uzak olmadığı ileri sürülerek, akılların canlanması önlendi.

Hıristiyanlığı benimseyen geniş halk kitleleri, yaşamlarının, kendilerine ahirette esenlik sağlanmak için bir araç, bir sınav evresi olduğuna inandı. Zaten inanılması gereken şeyler, aslında halkın okuma olanağına sahip olamadığı Kutsal Kitap'taki sözler ile Kilise babalarının bu sözler üzerinde üstün bir otoriteyle yaptıkları açıklama ve yorumlardan ibaretti. Doğanın oluşumunun berisinde güncel yaşamın en basit konularına kadar giren bu yorumlar, kesin, değişmez, üstün, tartışılamaz ve eleştirilemezdi.

Birbirleriyle çelişkileri olan çok sayıda İncilin yok edilerek, geçerli kabul edilen dört İncilin de türlü biçimlerde yorumlanması ile birlikte Kilise yönetiminin nasıl olacağı konusunda çıkan uzlaşmazlık, Hıristiyanlıkta birbirine karşıt iki büyük mezhebin oluşmasına neden oldu.

Katolik ve Ortodoks mezheplerinin en yüksek din otoriteleri olan papa ve patrikler, Ortaçağın iki büyük devletini paylaştılar. Batı Roma İmparatorluğu kısa süre parçalandı ama bu din otoriteleri, yüzyıllarca devletleri hemen her konuda denetim altında tutan birer politik güce dönüştü.

Yüzyıllar sonra insanların dünya ve ahiret mutluluklarını kendi tutku ve buyrultularına göre ayarlayıp yöneten bu iki mezhebe, özellikle de Katolikliğe karşı önemli bir reform hareketi başladı. Luther'in öncülük ettiği, Calvin ile Knox'un sürdürdüğü bu eylemin amacı, bir yandan halkın ekonomik haklarını korumak, diğer yandan da kralların egemenliklerini Kilise etki ve baskısından kurtarmaktı. (Bu arada birtakım maddi çıkarların da öngörüldüğü göz ardı edilemez.)

Fakat bu hareketin sonunda sadece sonradan kendi içinde türlere ayrılan ve genelde Protestanlık adını alan bir mezhep daha doğdu. O da kısa bir süre sonra kendinden öncekilerin yöntemlerini benimseyerek aşağı yukarı aynı yolu tuttu.

☯ ☯ ☯

Hıristiyanlık, tüm insanlık üzerinde mutlak egemenliğini kurma uğraşısında dil üzerine de bir dogma kondurmuştur.

İncil'in ilk yazılışında dilinin Latince olmadığını gizleme olanağı bulunamamıştır. Bunun üzerine dünya yüzündeki ilk ve asal dilin İbranîce olduğu gibi yanlış bir iddiada bulunulmuştur.

Bunun nedeni İbranîceye ve İbranîlere sempati beslenmesi değildir; İncil'in özgün dilini yüceltmeye çalışmaktır. Çünkü İbranîceyi anlamak, Latinceyi anlamaktan bile zordur.

İleri sürüldüğüne göre bu dil ilk kez Tanrı tarafından Âdem'e öğretilmiştir. Fakat onun soyundan gelenler Babil Kulesi'ni inşa ederek Tanrı'ya karşı küstahça bir eyleme girişince, Tanrı dillerini çoğaltıp birbirine karıştırarak onları cezalandırmıştır. Böylece insanlar, dünyada kendi aralarında birlik kuramamaya tutsak edilmiştir. (Eski Ahit, Tekvin, 11:1-9)

Fakat Tanrı, Musa ile de İsa ile de İbranî dilinde konuşmuştur. (Bu iddia, "vahiy" diye bir şeyin olmadığına yönelir ama üzerinde durmayalım.)

Bu dogmayı kanıtlamaya çalışan 17. yüzyıl dilbilimcileri, bunun için akıl almaz yöntemlere başvurmuş, binlerce sayfalık kitaplar yazmışlardır.

Özetle, neresinden tutarsanız tutun, Kilise babalarının oluşturduğu Hıristiyanlık parçalanıp dökülüyor ama bunu ancak bugün ve özellikle Hıristiyanlığı kötülemek amacıyla değil, tam bir özgür düşünce ve objektif bir tutum ile incelediğimizde söyleyebiliyoruz.

20. yüzyılda bilim, teknoloji, uluslararası ilişkiler, ekonomik etkileşim ve sosyal değişimler nedeniyle insanın "insan"a ilişkin bilgi ve görüşlerinde önceye oranla hayli fark oluşmuştur.

20. yüzyıl öncesinde Avrupa'ya oranla ilkel denilebilecek bir yaşam sürdüren bir geri kalmış ülkenin yerlileri arasında kısa bir süre için kalan bir Avrupalı, oralarda ne kendi bildiği türden bir tapınak, ne bir papaz ne de bir dinsel ayin görebilince, o insanları, Tanrı düşüncesi bile olmayan zavallılar sanabilirdi. (Nitekim birtakım misyonerler bunun örneklerini vermiştir.)

Bu sanı, Hıristiyanlığın daha önceki çağlarda Avrupa insanının düşünce evrenine yapmış olduğu kötülüklerin bir kalıntısıdır.

Hıristiyanlık, insanın değerinin, inançlarının türüne göre ölçülmesini gelenekselleştirmiştir.

Bir inanca değer biçmek, ancak o inancın topluma ve insanlığa getirmiş olduğu iyilik ve kötülükleri kavramakla olanaklıdır. Ne yazık ki insanlar çağlar boyunca bu olumlu düşünceden uzaklaştırılmış, saptırılmıştır.

Dolayısıyla Hıristiyanlığın insanlık tarihini evrimsel doğrultuda etkilemiş olduğu söylenebilir mi?

☯ ☯ ☯

Dinlerin insanlık tarihini çekip çevirdiği konusu üzerine İslâm dininden söz etmemek olanaksızdır.

Müslümanları öteki toplumlardan ayıran niteliklerden biri, dinlerine yeterince ve gereğince bağlı olmasalar da bağlı görünme tasası ve çabasıdır.

Bu tasa ve çaba, yalnızca dışa, başkalarına karşı değildir. İslâm toplumunun insanları, dinlerinin dogmalarına gerçekten inanmamış ve bağlanmamış olsa da kendi kendilerini inanmış ve bağlanmış saymışlardır.

Bu kendini kandırışın nedeni, Hıristiyanlıkta olduğu gibi öteki dünya ile ilgili oluştan çok bu dünya ile ilgilidir. İnancı olmayanların güncel işlerinin yolunda gitmeyeceği benimsenmiştir.

Bundan ötürüdür ki, İslâm dinini benimseyen topluluklarda Tanrı'nın adı, yaşamın ana koşulu, insanların nefes almak gibi anlık gereksinmelerinden biri olagelmiştir.

Bir başka deyişle İslâm toplumunun insanları, dinin gereklerini yerine getirmeseler de yaşamlarının her anını dinleriyle haşır neşir olarak sürdürmüştür.

Birçok din, -özellikle Hıristiyanlık- yalnızca kendi inançlılarını "kurtuluş"a yöneltme amacını güderek, kendi inançlılarından olmayanları din ve Tanrı düşmanı saymıştır. Buna karşılık Müslümanlık, belirli bir toplumun ve belirli bir zamanın değil, bütün insanların ve bütün zamanların dini olarak önerilmiştir.

Fakat her din gibi Müslümanlık da peygamberinin ülküsünden saptırılmıştır. Bilgisiz ve bilinçsiz imamların elinde türlü tutkuya araç edilmiş, insanları birbirine yabancı ve düşman kitleler halinde bölmüş hatta diğer hiçbir dinde olmayan ölçüde kendi inançlıları arasında küçük görüş farklılıklarının kanlı savaşlara dönüşmesini izlemiş, her mezhep asıl ve gerçek Müslümanlığı kendi başına sahiplenmiş, belli bir zaman diliminde bilimin ve felsefenin beşiği olup Avrupa'daki Rönesans'a ışık tutmuş olmasına karşın sonradan o da kendi dogmalarının yanıltılmasını önleyebilmek amacıyla düşünce özgürlüğüne, bilimsel bilginin yaygınlaşmasına ve evrimsel gelişmeye set çekmiştir.

Müslümanlıkta diğer dinlerde olduğundan çok daha fazla mezhep ve tarikat oluşmuştur. Hatta bu nedenle de Muhammed'in tarikatından pek kimse kalmamış olduğu söylenir.

☯ ☯ ☯

Acaba günümüzden yıllarca sonrasında, -diyelim ki yüz yıl sonra- hâlâ insanlık tarihinin dinlerin çevresinde döndüğü, bu etkinin yakın tarih için de geçerli olduğu söylenecek mi?

Günümüzde insanların büyük çoğunluğunun dinsel kaygı ve eğilimlerinde geçmişe oranla pek büyük bir değişiklik oluşmuş değil… Ancak çağdaş insan, -özellikle aydın kesim- giderek dine değilse de dinsel kurumlara olan güven ve bağlılığını yitiriyor. Din adamlarının toplum üzerindeki güç ve etkileri giderek zayıflıyor. Artık din adamı, herhangi diğer bir kamu görevlisinden çok çok daha önemli ve yetkili bir kişi sayılmıyor.

Fakat bu, -başta belirtilmiş olduğu gibi- çağdaş ve aydın insan için geçerli. Bilgisizliğe tutsak edilmesi sürdürülen, batıla gömülen ve bağnazlığa sürüklenin günümüz insanının durumu, şimdi bilim ve teknikten yararlansa bile zihinsel bakımdan geçmişte olduğundan farklı değil.

Şimdi insanlık tarihini kendi güdümlerine almak isteyen yeni güçlenmeler var. Bunların başında da ekonomiyi elinde tutanlar geliyor.

Aslında ekonomi, insanlık tarihini yeni yeni etkilemeye başlayan bir faktör değil. Öteden beri vardı; öylesine ki, bilimleri boyunduruğu altına almaya uğraşan dinleri bile ezmişti.

Öte yandan hızla gelişen teknoloji ile el ele vermiş olan bilim de artık ön plana çıkmış durumda. Öyle ki, bu olgu dini de etkiliyor ve dinsel kurumlar kendi dogmalarını bilim ile uyuşur, dogmalarla bilimin açıklanması yerine bilimin dogmalarını doğruladığını göstermeye çalışıyor.

Artık çağdaş ve aydın insanlar kimin dinli ya da dinsiz, kimin Tanrı'ya inanır ya da tanrıtanımaz, kimin hangi dine bağlı olduğu ile pek ilgilenmemeye başlıyor.

Aslında bu bakımdan kat edilmesi gereken daha çok yol var ama bir aydınlık ufuk belirtisi görünüyor. İnsan da giderek daha çok aydınlanıyor; atalarının yüzyıllar boyunca kandırıldığını, Kutsal Kitaplar'ın asıl özüyle karşı karşıya kalamamış olduklarını, inanmış olmak için önce okuyup anlamayı gerekli görmeyerek yanılgıya düştüklerini fark ediyor.

İnsanlar din ile Tanrı arasında bir perde, bir aracı gibi yer almış, dinin kurallarını istedikleri gibi ve kendi işlerine geldiği tarzda yorumlamış, gerçek dini insanlardan başarıyla saklamış, bu yoldaki gerçekleri arayanları susturmuş hatta yok etmiş olanlara pek aldırış etmiyor.

Bu arada gerek dini gerek Tanrı inancını kökünden yok etme amacına yönelen girişimler de var.

Salt materyalist doktrinlerin desteğini kazanan bu girişimler, hayli büyük bir güç kaynağı oluşturuyor.

Bu bakımdan özgür düşünce tam dinsel baskılardan kurtulurken, bir başka tutsaklığa sürüklenme tehlikesinin eşiğinde...

Din ile töre ve adalet arasında sıkı bir ilişki arayan, töreyi ve adaleti mutlaka dinselleştirmek isteyenler, bilim ve akıldan güç alan laik bir tutum önünde geriliyor. Direnmeyi sürdürüyorlar ama eninde sonunda yenilecekler.

Dolayısıyla, insanlık tarihi binlerce yıl boyunca dinlerin peşinden gitmişken, bu girişin yönü değişmiş gibi... Kim bilir, belki de yıllarca sonra, -diyelim ki yüz yıl sonra- dinler tarihinin bundan böyle insanlığın önceliklerinin peşinden gideceği söylenebilecek.

Kuşkusuz bilim ve akıl yolunun tutulması yeğlenir ve önerilir.

Ancak bu yolun bundan böyle yalnızca bilim ve akıl yolu değil, aynı zamanda insanın insanlığa karşı içten bir sevgi duyduğu **bilgelik yolu** olmalıdır.